

Iz prakse za prakso

UDK 681.3.06:930.25

Računalniška programa za popisovanje in skeniranje gradbenih načrtov in fotografskega arhivskega gradiva

JOŽE SUHADOLNIK

V oblikovanje in končno realizacijo programov za popisovanje in skeniranje fototečnega gradiva in načrtov Zgodovinskega arhiva Ljubljana sem pritegnil modifikatorja in mikrofilmskega strokovnjaka gospoda Branca Knehtla iz Mikrofilskega d.o.o. Ljubljana, ki Zgodovinskemu arhivu Ljubljana že sedmo leto mikrofilma gradbene načrte na mikrofilmske kartice. Mikrofilma tudi nekaterim pomembnim, večjim ustanovam in upravnim enotam, kot modifikator pa je pravi zanesenjak.

Skupne značilnosti in namen

Programa, nastala v Accessu, sta najino avtorsko delo. Nastajala sta več kot leto dni in ju je mogoče dopolnjevati oziroma prilagajati. Potrpežljivo sva vztrajala in usklajevala vsak korak ter pretehtala različne možnosti in poti. Slovenskim arhivistom in nekaterim muzealcem sva ju prvič predstavila 15. marca 1999 v Arhivu Republike Slovenije. Zamišljena in izoblikovana sta bkrati tudi za muzeje in sorodne institucije. Upoštevata in vključujeta mednarodne arhivske (in muzejske) standarde, elemente popisovanja in dosedanje arhivistično prakso ter jo primerjala z bolj utečeno tovrstno muzejsko prakso dokumentiranja naše kulturne dediščine. Omogočata prikaz posamičnih faz, korakov, oblikovanje vzporednih evidenc, izpis baz podatkov, izpis kartotek in inventarnih popisov, iskanje po pogojnikih in spustnikih (roljih), pogled in izpis skeniranega posnetka, skeniranega posnetka z opisom ali osnovnimi podatki. V posamezne direktorije in knjižnice se vstopa preprosto s klikom na informativna okna. Baza podatkov se polni ali spreminja z enkratnim vnosom. Podatki in skenirani posnetki se shranjujejo ali prenašajo s CD-ji.

Z omenjenima programoma smo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana želeli doseči dvoje: prekiniti dosedanje prakso neposrednega fizičnega stika z občutljivimi originali, ki se z vse večjo uporabo pri raziskovalcih in drugih uporabnikih samo še bolj poškodujejo, ter omogočiti hitrejši dostop do skeniranega dokumenta, ki je alternativa klasični fotografski reprodukciji, in vzporednih podatkov. Skenirane posnetke lahko hranimo na kakovostnejših CD-jih in optičnih diskih, kar je v tehnološkem smislu naša prihodnost.

Ob upoštevanju nekaterih pripomb, sugestij na predstavitvi marca 1999 v Arhivu Republike Slovenije je program za popisovanje in skeniranje fototečnega gradiva dodelan (program za popisovanje in skeniranje načrtov pa je še v vzporedni dodelavi, predvsem zaradi nameravane opcije skeniranja mikrofilmskih posnetkov načrtov). Slovenski arhivski javnosti sva oba programa predstavila na 18. zborovanju Arhivskega društva Slovenije, 1. oktobra v Postojni. Vnesene novosti, spremembe so predvsem:

- programska ločitev slikovnega - to je skeniranih posnetkov - in tekstualnega - to je opisnega dela, kar je možno ločeno zapisati tudi na CD-jih;
- za iskanje po serijah, motivih, osebah in signaturah so uvedeni spustniki - roloji;
- za iskanje vsebin, ki vključujejo več motivov, je tudi uveden spustnik z oznako več motivov ali različni motivi;
- baza podatkov se polni z enkratnim in pravilnim vnosom podatkov in omogoča koriščenje vseh evidenc in izpisov;
- možnost medinstitucionalne izmenjave podatkov, evidenc in skeniranega gradiva;
- možnost prenosa izbora skeniranih posnetkov na internetne strani matičnega arhiva.

Pred dokončanjem in testiranjem programov sva pričakovala in domnevala možne negativne odzive strokovne javnosti, vendarle pa te niso bile slabe, bile pa so nekako zadržane, tudi pri muzealcih. Obrabrujoč odmev na 18. zborovanju Arhivskega društva Slovenije v Postojni, ter večje zanimanje arhivistov in tudi muzealcev dajejo dober občutek o sprejemanju potrebnih programov in novosti v arhivistični dejavnosti. Manj ustvarjalna bo fotografska služba pri arhivih, saj jim v določenih okoliščinah skenirani posnetki ne omogočajo inovativnosti, retuširanja, večjega spreminjanja in eksperimentiranja (kot ga omogoča program Adobe Photo Shop) pri repliciranju oziroma izpisu posnetka. Skeniran posnetek je mogoče prenesti v JPG format za obdelavo v Photo Shopu. Fototečno gradivo je skenirano v optimalni resoluciji za velikost 19,8 x 28,6 cm. Pomanjšave skeniranega posnetka so možne, povečave pa samo do +10 odstotkov, sicer že trpi kakovost in ostrina posnetka. Obstaja tudi možnost prenosa digitalne slike na barvni mikrofilm ali barvni film leica formata.

Zbirka Fototeka

Zbirka Fototeka Zgodovinskega arhiva Ljubljana v veliki meri pokriva naše glavno mesto z bližnjo okolico, v manjši meri pa je zastopano tudi slikovno gradivo drugih krajev Slovenije. V zbirki je približno 23 tisoč kosov različnih dimenzij (do A2). Sestavljajo jo večinoma pozitivni (fotografije, razglednice), negativni (fotografske plošče, filmi, diasi) in tudi nekaj CD-jev s fotografskim gradivom. Obsega obdobje od okoli 1859 do 1998. Razdeljena je v tematsko in kronološko zaokrožene serije. O zbirki obstajajo preprosti evidenčni popisi, pravzaprav bolj seznami, inventarni vpisi, delno tudi kartoteka, pa seveda novejši popisi (tudi računalniški) nekaterih serij.

Program za popisovanje in skeniranje fotografskega gradiva

Za skeniranje smo izbrali fototečno serijo razglednic, ki smo jih v zadnjem obdobju arhivistično tematsko in kronološko uredili v sklenjene celote in preložili v specialne Binderjeve albume za razglednice. Namenoma smo to serijo izbrali zato, ker so razglednice bolj delikatno tiskano slikovno gradivo z bolj ali manj izrazitim rasterjem, ki ga je opaziti tudi na skenirani repliki, posebno pa na povečavah. Pri klasičnih fotografijah rastra ne bo, zato bodo tudi skenirani posnetki bolj kakovosti.

Namen arhivskega popisovanja je identifikacija, opis in razlaga vsebine fotografskih dokumentov s ciljem olajšanja uporabe. Dosežemo ga z natančnimi in razumljivimi popisi ter ustrezno ureditvijo, kar olajša iskanje in izmenjavo informacij v arhivskem gradivu, olajša izmenjavo standardnih podatkov in omogoča integracijo popisov različnih arhivov v enoten informacijski sistem. Program vključuje in upošteva mednarodne standarde za popisovanje in strokovno obdelavo fotografij v fondih in fotografskih zbirkah.

Elementi - sestavine popisa na popisnem kartonu (stran A in B):

- signatura zbirke oz. fonda (npr. LJU - 342 Fototeka);
- tehnična enota (npr. G 1, G 2, A 5);
- zaporedna številka fotografije (npr. 009-048, prva označuje motivno skupino, druga pa zaporedno številko);
- naziv zbirke oz. serije in podserije, ki že vključuje stopnjo popisovanja popisne enote (npr. zbirka fotografij, serija albumi, Aškerčev album);
- naslov oz. motiv, vsebina fotografije (s starejšimi imenovanji v oklepaju);
- lokacija motiva (s starejšimi imenovanji v oklepaju);
- opis motiva (sicer kratek, vendar s ključnimi zgodovinskimi in drugimi podatki);

- tehnika izdelave (fotografske in grafične tehnike, npr. dagerotipija, litografija, tisk, negativ, pozitiv);
- čas nastanka (v obliki datuma, letnice, časovnega obdobja - npr. okoli, pred, po);
- kraj nastanka fotografije (npr. Ljubljana);
- avtor fotografije (npr. Krema Ludvik, Ljubljana);
- založnik, tiskar (npr. Petričič Vaso, Ljubljana);
- način pridobitve (npr. odkup, darilo, izločeno iz neke lastne zbirke oz. fonda);
- datum pridobitve (napišemo datum pogodbe o odkupu, podaritvi);
- izročitelj (npr. Deržaj Matjaž, Ljubljana, Pokrajinski arhiv Maribor);
- povezava z akcijo, kjer se vpisuje dotok novega gradiva (kot arhivski pripomoček, ki daje informacijo o arhiv. gradivu popisnem enote, lahko je tudi akcijiška številka fototeke);
- povezava s provenienco, če je fotografija vzeta iz drugega fonda (npr. Zbirka Šajn, razgl. in fotografije Ljubljane 1895-1953);
- prejšnje signature (npr. zbirke Šajn - F 3, 751);
- skeniran posnetek fotografije, v običajni legi (mogoče ga je povečevati, obračati in natisniti / reproducirati samostojno), pod njim je izpis oz. identifikacija arhiva, ki brani dokument;
- povezava z negativom, če ga fotografija ima (npr. NEG III, 608);
- kontaktna kopija, če obstaja (navedemo fond, zbirko, serijo ali podserijo, številko popisne enote);
- velikost oz. format (dolžina in višina);
- barvni ton, če je fotografija niansirana, kolorirana (tu je lahko še izhodiščna oznaka č/b, barvna);
- ohranjenost oz. materialno stanje dokumenta (npr. odlična, slaba, restavrirana, potrebna restavriranja ali konserviranja, poškodovana, vrsta poškodbe);
- lokacija v skladišču z navedbo omare, predala (npr. CM VII/ 10, 3);
- dostopnost (navedemo razmere, ki omejujejo ali vplivajo na dostopnost fotografij, časovni rok zapore in datum, ko bo gradivo dostopno za uporabo);
- deskriptor fizičnih oseb ima posebno, razširjeno kolono, v katero vpisujemo osebe na fotografiji s priimkom in imenom, nazivom oz. poklicem in krajem (npr. Rozman Stane, komandant, Ljubljana);
- deskriptor pravnih oseb (npr. TV Slovenija prevzela, je ustvarjalec in ima avtor. pravice);
- deskriptor stvarna gesla (npr. stavba, knjižnica, NUK; dom, Narodni, Ljubljana; ulica, Tavčarjeva; trg, Prešernov);
- deskriptor kraja;
- opombe (navedemo pomembne dodatne informacije, povezavo s sorodnimi popisnimi

enotami, obstoj kopij in njihovo lokacijo; pomembne vsebine, naslovnika in pošiljatelja na hrbtni strani razglednic).

Inventarno poročilo (inventarni popis) fonda oz. zbirke, serije vsebuje:

- signaturo države in signaturo arhiva (npr. SI - ZAL, MA (Mestni arhiv));
- oznako in naziv zbirke oz. fonda (npr. LJU 342 - Fototeka);
- naslov oz. naziv zbirke (npr. Zbirka razglednic);
- oznako in naziv serije (npr. Razglednice Ljubljane);
- tehnično enoto (npr. G 1);
- časovni razpon gradiva fonda, serije (ker serija še ni popisana, tega podatka ni);
- lokacijo motiva, s številčenjem od strani do strani in sumarno število motiva;
- skupno število popisnih enot (arhivskih enot);
- datum izpisa;
- historiat ustvarjalca oz. biografske podatke o ustvarjalcu gradiva (ustvarjalec je navadno več, lahko so anonimni, veliko fotografij je bilo darovanih, naključno najdenih, posredovanih in pri takih ustvarjalce ni znan, kar otežuje ali onemogoča pisanje historiat);
- historiat serije oz. fonda (navedemo tudi podatke v zvezi s spremembami lastništva in hranjenja enote popisa);
- dopolnitve serije oz. fonda (možne spremembe obsega popisne enote);
- sistem ureditve (navedemo pglavitne značilnosti notranje strukture in ureditve gradiva serije, fonda);
- avtorske pravice in pogoje za reproduciranje (navedemo pogoje, ki vplivajo na uporabo ali reprodukcijo, ali pa jo omejujejo, potem ko je omogočena dostopnost);
- arhivske pripomočke za iskanje (navedemo podatke, ki dajejo informacije o arhivskem gradivu popisne enote, indeksih, vodnikih, registih);
- podatke o publiciranju (navedemo podatke o publikaciji, ki je nastala na podlagi uporabe, študija ali analize fotografij).

Zbirka Načrti

Zbirko Načrti Zgodovinskega arhiva Ljubljana sestavljajo gradbeni načrti bolj in manj pomembnih ljubljanskih objektov, trgov, parkov, nabrežij, mostov, cest, spomenikov, situacijski in regulacijski načrti, načrti ljubljanskih projektivnih birojev ter nekaj neljubljanskih načrtov. Razdeljeni so v tematsko in kronološko zakrožene serije. Podzbirka Načrtov so Restavrirani in konservirani načrti. Nastajati je začela pred leti, ko smo se načrtno pripravili in začeli izvajati restavriranje in konserviranje kakor koli poškodovanih načrtov, ne glede na fond v ARS. Celotna zbirka vsebuje približno deset tisoč

načrtov različnih formatov (od A4 do A0 in celo večje) in zajema čas od 1739-1995. Mikrofilmanih je približno tretjina načrtov (delovna in varnostna kopija) te zbirke in približno 3200 načrtov fondov Mesta Ljubljane, splošna mestna registratura, in Mesta Ljubljane, gradbena registratura, ki vsebujeta še spisovno gradivo. Mikrofilmskih posnetkov vseh načrtov skupaj je 6800. Dinamika mikrofilmanja načrtov se je v zadnjih dveh letih precej zmanjšala, med drugim tudi zaradi razmišljanja o skeniranju in računalniškem popisovanju ter koriščenju tako dobljene baze podatkov za različne namene.

Program za popisovanje in skeniranje načrtov

Program nastaja predvsem zaradi praktične potrebe po bitrejšem in enkratnem zapisu najpomembnejših podatkov na mikrofilmsko kartico. Vedeti je treba, da se isti zapis vsaj še enkrat ponovi na varnostni kopiji, oz. da se isti podatki po večkrat vpisujejo na več kartic, ko gre za mikrofilmanje vsekeijah pri površinsko večjih načrtih. Ob enkratnem vnosu podatkov oz. popisu posameznega načrta se sočasno polni tudi baza podatkov za izpis popisnih kartonov oz. kartoteke načrtov. Program ima enake značilnosti kot program za popisovanje in skeniranje fotografskega gradiva, le da shranjuje in ponuja skeniran načrt, v izpisu do formata A4.

Elementi - sestavine popisa na popisnem kartonu (in na mikrofilmski kartici):

- signatura zbirke oz. fonda (npr. LJU 334);
- naziv, ime fonda, zbirke ali podzbirke (npr. Načrti, Restavrirani in konservirani načrti);
- tehnična enota oz. številka serije (npr. 17/3);
- arhivska enota;
- številka načrta, zadeve (redki so v zbirki originalno številčeni, številko zadeve dosledno vpisujemo v registraturnih fondih);
- leto izdelave načrta, časovni razpon;
- katastrska občina (npr. Ljubljana mesto, Kapucinsko predmestje);
- parcelna številka oz. stavbna številka;
- naziv objekta (npr. Novo magistratno poslopje s tržnicami);
- naslov objekta (npr. Vodnikov trg 1);
- vrsta risbe (npr. fasada na Krekov trg, tloris pritličja, prerez, detajli);
- vrsta gradbene dejavnosti (npr. adaptacija, gradnja, neizvedeni osnutek, natečajni osnutek);
- investitor (npr. Mestna občina Ljubljanska);
- projektant (npr. arh. Plečnik Jože, Ljubljana);
- projektantska organizacija (npr. Slovenija-projekt, Ljubljana);
- stavbenik (npr. Curk Matko, Ljubljana);
- format (dolžina in višina);
- merilo (starejša merila bi bilo treba preračunati v metrski sistem);
- opombe (npr. koloriran načrt, matrica, kopija,

- napišemo tudi ohranjenost, materialno stanje dokumenta in vrsto poškodbe, npr. poškodovan, restavriran/konserviran, plesen);
- skenirani posnetek načrta (trenutno je mogoče skenirati načrte do formata A 4, večjih, in ti prevladujejo, pa ne - za te predvidevamo skeniran posnetek mikrofilma, kar je bolj kakovostno, ali sestavljen skeniran posnetek);
 - datum izpisa;
 - način pridobitve (npr. odkup, darilo, izločeno iz nekega lastnega fonda);
 - datum pridobitve (napišemo datum pogodbe o odkupu, podaritvi);
 - izročitelj (npr. arh. Suhadole Matija, Ljubljana);
 - povezava z akcesijo (sem se vpisuje dotok novega gradiva);
 - povezava s provenienco (če je bil načrt vzet iz drugega fonda);
 - prejšnje signature (ki jih je imel načrt iz drugega fonda);
 - lokacija v skladišču (npr. skl. VII, omara 3, predal 5);
 - dostopnost (navedemo pogoje, ki omejujejo ali vplivajo na dostopnost načrta, časovni rok zapore in datum, ko bo načrt dostopen za uporabo);
 - deskriptor ulice, trga, nabrežja;
 - deskriptor kraja.

Inventarno poročilo (inventarni popis) fonda oz. zbirke, serije vsebuje:

- signaturo države in signaturo arhiva (npr. SI - ZAL, MA);
- oznako zbirke oz. fonda (npr. LJU 334);
- naslov, naziv zbirke oz. fonda (npr. Načrti);
- oznako in naziv serije (npr. Zavetišča za otroke in onemogle);
- tehnično enoto (npr. 12/1);
- časovni razpon gradiva serije, zbirke oz. fonda;
- skupno število popisnih enot (arhivskih enot);
- lokacijo motiva / ulice, s številčenjem in sumarnim številom določenega motiva / ulice - ali naslovom objekta, vrsto risbe, projektantom in letnico načrta;
- historial ustvarjalca oz. biografske podatke o ustvarjalcu gradiva (ustvarjalec je navadno več, lahko so anonimni, veliko načrtov je bilo naključno najdenih, posredovanih in pri njih ustvarjalec ni znan);
- historial serije oz. fonda (navedemo tudi podatke v zvezi s spremembami lastništva in hranjenja enote popisa);
- dopolnitve serije oz. fonda (možne spremembe obsega serije);
- avtorske pravice in pogoje za reproduciranje (navedemo pogoje, ki vplivajo na uporabo in reprodukcijo ali jo omejujejo, potem ko je dostopnost omogočena);
- arhivske pripomočke za iskanje (navedemo

- podatke, ki dajejo informacije o arhivskem gradivu popisne enote, indeksih, vodnikih);
- podatke o publiciranju (navedemo podatke o publikaciji, ki je nastala na podlagi uporabe, študija ali analize načrtov);
 - datum izpisa.

ZUSAMMENFASSUNG

ZWEI COMPUTERPROGRAMME ZUM ERFASSEN UND SCANNEN VON BAUPLÄNEN UND PHOTOGRAPHISCHEM ARCHIVGUT

In seinem Beitrag stellt der Autor zwei neue Computerprogramme zum Erfassen und Scannen von Bauplänen und photographischem Archivgut vor. Es handelt sich um die ersten derartigen Programme (Access) in Slowenien, die in Zusammenarbeit zwischen dem *Historischen Archiv Ljubljana* (Zgodovinski arhiv Ljubljana) und der Firma *Mikrofilm d.o.o. Ljubljana* entstanden sind. Sie gründen auf den internationalen Archiv- und Museumsstandards, auf den Elementen der Erfassung sowie auf der bisherigen Archiv- und Museumspraxis der Aufzeichnung von Kulturerbe. Mit den beiden Programmen wird die Absicht verfolgt, mit der bisherigen Praxis des unmittelbaren physischen Kontakts mit archivischem und musealischem Gut zu brechen. Als Alternative bieten bzw. ermöglichen sie schnelle Einsicht und Sichten von empfindlichen Originalarchivalien und von Angaben sowie einen Computerausdruck von scannierte Aufnahmen. Sie sind für Forschung und anderweitige Nutzung bestimmt.

Das Programm zum Erfassen und Scannen wird im Hinblick auf künftiges Scannen von Mikrofilmplänen und -karten zur Zeit ergänzt.

SUMMARY

COMPUTER PROGRAMMES FOR DESCRIBING AND SCANNING THE CONSTRUCTION PLANS AND PHOTOGRAPHIC MATERIAL KEPT IN THE ARCHIVES

In this article, the author presents two new computer programs for describing and scanning the construction plans and photographic material kept in the archives. The programs are the first of their kind (written in Microsoft Access) in Slovenia and were produced by the Historical Archives of Ljubljana in cooperation with the Mikrofilm d.o.o. Ljubljana company. The programs include the international archival and museum standards and elements of description, as well as all other features required by the most contemporary methods of archival and museum documentation of cultural heritage. The aim of the programs is to do away with the current practice of direct physical contact with the archival and museum documents by providing rapid access to, onscreen viewing and computer printouts of sensitive, original documents and data for researchers and other archive users.

Additional features for onscreen viewing of plans and blueprints stored on microfilm are currently being added to the programme.